



СЛАВА  
ЖОВТНЮ!

II  
1967

ДОШКІЛЬНЕ  
ВИХОВАННЯ

Ми можемо сміливо сказати, що Тетяна Іванівна Шлапачук з Кіровограда й Ольга Володимирівна Холодило з Тернополя, В. П. Кожевникова з Чернівців і Л. А. Главацька зі Львова, і навіть Марія Йосипівна Ткаченко і Варвара Трохимівна Прокопчук, хоч вони обидві з Житомира, ніколи не повторювали одна одну. Але всі вони виводять малят на світлий шлях життя, бо всі черпають сили, черпають цілющу воду для росту і розквіту з одного джерела — з джерела радянської науки, радянської моралі.

Однак ми не тільки черпаємо з джерела. Ми ті джерела наповнюємо, робимо їх кришталеву чистими, глибокими, життєдайними.

Тим, хто працює з малюками сьогодні, набагато легше, ніж було тим, хто все починав, хто боровся і шукав, хто знаходив і перемагав.

Тяжко було: і холодно, голодно, і ні методики, ні посібників, ні досвіду.

А були ж ті, хто починав. Були ті безстрашні, хто в закликах В. І. Леніна, в заходах Комуністичної партії не лише романтику бачив, а й безмірно тяжку працю, йшов, щоб долати труднощі, щоб виводити дітей трудящих з темряви минулого на світлу дорогу соціалістичних перетворень.

Вони серед нас, вони з нами. Їхній досвід, наукові праці вчать, збагачують, коштовними каміннями сяють у надбаннях педагогічної науки.

І. СОЧИВЕЦЬ



Л. А. Главацька

І. БАСКІНА,  
кандидат медичних наук, завідувача  
відділом дошкільного виховання,  
НДІП УРСР

## Розвиток дошкільної педагогіки на Україні

**В** сесвітньо-історичні завдання перетворення суспільства, поставлені Великою Жовтневою соціалістичною революцією, вимагали небаченого в історії культурного піднесення мас. В. І. Ленін накреслив величну програму будівництва соціалістичної системи освіти, надаючи великого значення суспільному вихованню дітей дошкільного віку.

Від початку створення радянської системи дошкільного виховання мета його визначалась потребами нашого суспільства.

Вже 29 грудня 1917 р. був опублікований заклик дошкільного відділу Наркомосу РРФСР, у якому так визначалися завдання суспільного дошкільного виховання: закладати основи всебічного розвитку дітей, здійснювати комуністичне виховання, враховуючи їхні вікові особливості.

Ці загальні завдання спрямовували дошкільну педагогічну практику та науку на створення системи педагогічного впливу на дітей. Треба було чітко визначити цілі виховання, розробити програму виховання в дитячому садку.

Великого значення у розвитку та скерованості дошкільної педагогіки мали з'їзди дошкільних працівників, на яких визначались головні положення теорії радянської дошкільної педагогіки, велася рішуча боротьба з буржуазними і дрібнобуржуазними реакційними поглядами.

На I Всеросійському з'їзді (1919 р.), в роботі якого брали участь

і представники України, вперше обговорювалися зміст і завдання комуністичного виховання дітей-дошкільнят. На спростування буржуазної теорії «вільного виховання», яка передбачала самовираження особистості, на з'їзді була прийнята революційна концепція виховання, в основу якої покладено цілеспрямований педагогічний вплив дорослого на дитину з метою виховання громадянина радянської держави і будівника комунізму.

На III з'їзді комсомолу в 1920 р. В. І. Ленін чітко визначив завдання комуністичного виховання молоді, і кращі, прогресивні вихователі пішли за його вказівками: залучали дітей до участі в навколишньому житті, заохочували до колективної праці.

II Всеросійський дошкільний з'їзд (1921 р.) визнав за необхідне створення системи дитячого виховання на основі загальномарксистської концепції, піддав критиці зміст буржуазних систем (Фребеля, Монтесорі, вільного виховання) і зробив спробу визначити головний зміст роботи дитячих садків.

III з'їзд по дошкільному вихованню (1924 р.) обговорив завдання, поставлені XII з'їздом ВКП(б) перед працівниками освіти, розглянув питання створення системи комуністичного виховання, ідейної спрямованості роботи дошкільних закладів, зв'язку з сучасністю, виховання у дітей колективізму, любові до праці. Активно виступила на цьому з'їзді велика група дошкільних працівників України, які, виходячи з власних спостережень, доводили позитивний вплив на розвиток дитини щільного зв'язку з навколишньою дійсністю. Під час дискусії на з'їзді була викрита хибність та засуджена ізоляція дитини від навколишнього життя.

В роботі з'їздів, якими керували Н. К. Крупська й А. В. Луначарський, брали участь видатні вчені — педагоги, психологи, педіатри, гігієністи, діячі мистецтва: П. П. Блонський, К. Н. Корнілов, Ю. А. Аркін, Л. І. Чулицька, Є. А. Флеріна та інші.

Конкретизація завдань комуністичного виховання допомагала дошкільним працівникам у їхній практичній роботі. Вони почали працювати за сталим режимом дня, де були визначені заняття, ігри. В дитячих садках провадилося фізичне й музичне виховання, дітей знайомили з природою, їм читали, розповідали, навчали малювання, лічби тощо.

І все ж, поруч з досягненнями, мали місце й значні недоліки. Дошкільна педагогіка припускалася помилок загальної педагогіки — теорії відмирання школи, методу проектів, надмірного захоплення виробничою працею. Дітей перевантажували різними відомостями пізнавального характеру, а також практичними діями не за віком. Питання визначення характеру та обсягу змісту виховання набувало великої актуальності.

В 1928 р. був проведений IV дошкільний з'їзд, на якому обговорювалася необхідність створення програми виховання та деякі теоретичні питання, зокрема про роль праці та гри у формуванні дитячого колективізму. Проте розгляд особливостей різних видів діяльності дітей з методологічно порочних позицій педології спричинився до нерозуміння зв'язку між працею та грою у дошкільнят. З дитячих садків були «вигнані» казка, лялька. Внаслідок шкідливого впливу лівацьких «теорій» було відкинуто все прогресивне з дореволюційної вітчизняної педагогіки — спадщина Ушинського, Тихеевої, Водовозової.

Відсутність програмового документу негативно відбивалась на педагогічній діяльності дошкільних закладів. Тому тривали наполегливі пошуки кращих методів виховання, поглиблення змісту виховної роботи.

Велику допомогу вихователям надають методичні кабінети, видається спеціальна література. Починається підготовка кадрів з вищою

освітою. При педагогічних інститутах Києва, Полтави, Одеси, Харкова відкриваються дошкільні факультети. В 1926 р. в Харкові організовується Науково-дослідний інститут педагогіки з дошкільним відділом, який створює перший проект програми «Порадник по дошкільному вихованню». 1930 р. починає свою роботу дошкільна секція при Київській філії Науково-дослідного інституту педагогіки. З 1931 р. на Україні виходить методичний журнал «За комуністичне виховання дошкільника».

Вперта боротьба та ліквідація різних буржуазних течій у теорії дошкільного виховання, зміцнення марксистсько-ленінських теоретичних положень педагогіки, конкретизація змісту та методів роботи в дошкільних закладах характеризують увесь наступний період розвитку дошкільної педагогіки.

В боротьбі за підвищення якості роботи дошкільних закладів велику роль відіграла постанова ЦК ВКП(б) 1931 р. про початкову та середню школу. Виданий в 1932 р. перший проект програми дитячого садка був спрямований на створення єдиної системи комуністичного виховання і визначав завдання та обсяг роботи з дітьми за віком. Однак програма ще не була позбавлена помилкових положень: припускалось перевантаження дітей недоступними для них знаннями та трудовими навичками, заборонялась казка.

У 1935 р. на Україні був прийнятий проект нової програми, єдиний для всіх дитячих садків СРСР, де враховувались особливості дитини дошкільного віку, більше уваги приділялось всебічному її розвитку. На зміну політехнічному навчанню прийшли трудові заняття, які поєднувались з образотворчою діяльністю дітей. Передбачалось максимальне залучення їх до гри та творчості. Та все ж і ця програма недооцінювала роль вихователів, давала шкідливі настанови комплексності, що затримувало розвиток дітей.

Постанова ЦК ВКП(б) 1936 р. «Про педологічні викривлення в системі наркомосів» створила сприятливі умови для успішної роботи вихователів дитячих садків. У 1938 р., за дорученням РНК, під безпосереднім керівництвом Н. К. Крупської, створене «Руководство для воспитателя детского сада», яке було введено на Україні 1939 р. з деякими локальними змінами під назвою «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка». Новий посібник передбачав, що вихователь є центральною фігурою в єдиному педагогічному процесі.

Під час Вітчизняної війни продовжувалася науково-теоретична робота по розробці й удосконаленню основних методів та засобів комуністичного виховання дітей. Була створена Академія педагогічних наук СРСР, в складі якої організований і відділ дошкільного виховання, а пізніше — відкрито Науково-дослідний інститут дошкільного виховання. В 1944 р. поновив свою діяльність Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР, а в його складі — відділ дошкільної педагогіки. Подальше опрацювання питань дошкільної педагогіки провадиться і на відповідних кафедрах педінститутів республіки.

У 1947 р. Міністерство освіти УРСР вдруге перевидало програму для вихователів дитячого садка. Перед педагогом ставиться завдання: допомогти дитині оволодіти програмним матеріалом і забезпечити якість його засвоєння. Відповідно до особливостей розвитку дошкільних програмовий матеріал розподілено на три групи, що сприяло конкретизації і кращому сприйманню його дітьми.

Кінець сорокових — початок п'ятдесятих років відзначились широким обговоренням форм і методів виховання дошкільнят.

У 1955 р. на Україні було видано нові програмно-методичні вказівки, в яких чітко визначалися завдання навчально-виховної роботи в дитячих закладах, була підвищена увага до трудового виховання. По-

станови партії та уряду від 19 червня 1959 р. «Про заходи по дальшому розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку» сприяла успішному здійсненню єдиної системи дошкільного виховання. Була створена єдина програма виховання в дитячому садку, стабільний варіант якої видано в 1966 р.

✓ Від початку створення системи дошкільного виховання постала необхідність теоретичної розробки проблем дошкільної педагогіки стосовно завдань комуністичного виховання дітей.

У науково-дослідних інститутах педагогіки і психології УРСР, на кафедрах дошкільної педагогіки педагогічних інститутів республіки, окремі проблеми — в Київському та Львівському, а свого часу і в Дніпропетровському та Харківському інститутах охорони материнства та дитинства, досліджувалися питання змісту, форм і методів у галузі фізичного, розумового, морального, трудового та естетичного виховання; розроблювались також окремі питання планування та економіки в системі дошкільних закладів.

З проблеми розумового виховання широко досліджувались питання розвитку мови у дітей раннього та дошкільного віку. Є. К. Сухенко (НДІП УРСР), виходячи з марксистських позицій про соціальну природу мови, розробила та науково обґрунтувала ефективну методику формування дорослими мови дітей дошкільного віку. Свою багаторічну працю над цією проблемою вона завершила створенням підручника для педагогічних училищ — «Методика розвитку мови». Питання розробки засобів та методики навчання дітей рідної мови, а також навчання грамоти дітей опрацьовувала й в ряді статей та посібників опублікувала О. М. Лещенко. Виховання дітей засобами художньої літератури досліджували Є. Ф. Лукіна, О. М. Лещенко (Київський педінститут).

Розвиток мови і збагачення словника на основі активізації пізнавальної діяльності та розширення світогляду дітей вивчає Н. П. Савельєва (НДІП).

У Запорізькому педінституті методику розвитку мови у дітей дошкільного віку розробляє А. П. Іваненко, роль унаочнення у навчанні дітей грамоти досліджує М. М. Макляк, деякі питання двомовності дітей дошкільного віку розглядає А. М. Богуш.

Після постанови 1959 р., відколи почали створюватись об'єднані дошкільні заклади, питання розвитку мови у малят опрацьовує Г. Ф. Лоза (НДІП). Автор виявив вплив спілкування дітей раннього та дошкільного віку на розвиток і активізацію мови маленьких дітей, вивчив зміст і форми цього спілкування, розробив відповідні методичні прийоми цілеспрямованого педагогічного впливу. Другим етапом досліджень Г. Ф. Лози була робота, присвячена засвоєнню граматичної будови української мови дітьми раннього віку.

Формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку в процесі навчання малювання (кандидатська дисертація), а також у зв'язку з підготовкою до навчання письма досліджувала Н. Ф. Яришева (Київський педінститут).

Над засобами ознайомлення дітей з природою працювала В. І. Коник (Київський педінститут). О. П. Вертипорох (НДІП) визначила роль дидактичних ігор в ознайомленні дітей з природою (кандидатська дисертація).

Питання навчання дошкільнят арифметики представлене рядом праць. Психологічний аналіз оволодіння дітьми операціями початкової лічби і розвитку мислення у дітей старшого дошкільного віку здійснила О. К. Грибанова (Київський педагогічний інститут). Особливості формування початкових математичних понять у дітей дошкільного віку (кандидатська дисертація) виявила З. Є. Лебедева (НДІП). Вона довела, що утворення цих понять відбувається повніше і глибше при умо-

ві, якщо формувати їх у діалектичному взаємозв'язку. В подібному аспекті це питання досі ще не вивчалось в дошкільній педагогіці. Застосовуючи розроблені З. Є. Лебедевою методичні прийоми, вдається знати, а часом і попередити виникнення так званого феномена Піаже (злиті, аморфні уявлення). Т. І. Дмитренко видала методичну брошуру-посібник щодо навчання лічби дітей від 3 до 7 років.

Значна експериментальна робота присвячена формуванню пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку в процесі їхньої праці у природі Н. К. Постниковою (кандидатська дисертація, НДІП).

Дослідження з питань розумового виховання дітей спрямовані на розкриття закономірностей процесу засвоєння ними знань, на навчання засобів дій у тій чи іншій діяльності, на уточнення вікових лімітів засвоєння наук. Виявлено великі можливості пробудження, розвитку і формування дитячих інтересів, можливості поширення кола їхніх уявлень і збагачення досвіду, а також вказані закономірності й індивідуальні особливості процесу формування пізнавальних інтересів у дітей.

Зміст та методику фізичного виховання розробила М. К. Шейко, вивчаючи питання розвитку в дітей життєво необхідних рухів, правильної поведінки. Вона створила систему фізичних вправ, рухливих ігор, занять, які сприяють активності й організованості дітей.

Педагогічне й фізіологічне обґрунтування структури та змісту гімнастичних занять і рухливих ігор з дітьми раннього віку розробляла С. В. Голоківська (НДІП), з дітьми дошкільного віку — Т. І. Дмитренко (НДІП, Київський педінститут). Над методикою використання спортивних розваг з метою розвитку рухів у дітей дошкільного віку працювала Л. Ф. Шиян (Київський педінститут). Вивчення змісту та фізіологічний контроль деяких гігієнічних заходів провадила О. Р. Рудківська (Київський інститут охматдит).

Слід відзначити багаторічну плідну й корисну науково-дослідну роботу А. Ф. Зеленського (Дніпропетровський інститут охматдит) у довоєнні роки, спрямовану на вивчення питань організації життя, загартовування та оздоровлення дітей у переддошкільних закладах великих індустріальних районів республіки, а також в оздоровчих дитячих закладах Азовського узбережжя.

Проблеми функціонального стану організму дітей у їхній діяльності, формування витривалості вивчаються колективом кафедри дошкільної гігієни Київського педінституту — проф. О. С. Міщенко, Е. Н. Ревуною, О. С. Ляшенко, М. А. Третьяком.

Моральне виховання дітей розглядалось в процесі різних видів їхньої діяльності. Т. О. Губенко саме в такому аспекті досліджувала виховання дитячої поведінки, вважаючи запорукою успіху морального впливу на дитину трансформацію моральних вимог з боку оточуючих людей у внутрішні мотиви її поведінки.

Формуванням первинних проявів морально-вольових якостей (рішучості, сміливості, уваги та поваги до інших) під час занять з розвитку рухів у дітей 3-го року життя займалася С. В. Голоківська. І. Б. Баскіна (НДІП) вивчала можливість використання ігор-занять з правилами для формування у дітей раннього віку проявів внутрішнього гальмування, тобто вміння регулювати свої дії на основі уваги та поваги до інтересів товаришів, визначених правилами гри. Нарешті, досліджувались особливості й динаміка структури та змісту стосунків між дітьми раннього віку, умови й прийоми виховання у них навичок суспільної поведінки під час гри. В роботах Л. В. Артемової (НДІП) вивчалися вікові та індивідуальні особливості суспільної поведінки дітей в іграх з правилами, динаміка становлення позитивних взаємин, що дає підстави визначити можливості соціального розвитку дітей у віковому плані, а також обґрунтувати ефективні прийоми керівництва процесом оволодіння правилами гри. Проводиться також експеримен-

тальне вивчення структури дитячих стосунків на різних етапах дошкільного віку.

Ігрову діяльність дітей поглиблено розробляла й Т. О. Губенко (НДІП), яка вивчала значення ігор у всебічному розвитку дитини, зокрема — їх вплив на розумовий розвиток. Вона довела, що гра є засобом глибокого пізнання дітьми навколишньої дійсності. Показавши доцільність і можливість керівництва вихователем дитячою грою, Т. О. Губенко внесла значний вклад у подолання хибного і шкідливого погляду на гру як на самотній процес, що розвивається спонтанно і не потребує втручання дорослих. Таким чином, її дослідження сприяли підвищенню ролі гри, як засобу виховання.

В. Г. Молчанова розглядала доручення, як засіб виховання початкових елементів відповідальності у дітей молодшого дошкільного віку. І. І. Розанова (НДІП, Запорізький педінститут) досліджувала шляхи виховання бережливого ставлення до речей громадського користування.

Т. В. Введенська (НДІП) опрацювала систему трудового виховання дітей дошкільного віку. Вона визначила зміст і форми трудового виховання, детально класифікувала й подала обсяг трудових дій та доручень різного змісту, доступних дітям кожної вікової групи. Матеріали цих досліджень видані в книжках, брошурах та журналах.

З. Б. Борисова (Київський педагогічний інститут) поглиблено вивчила питання трудового виховання, зокрема чергування як форму трудової діяльності дітей, і створила ряд розділів до посібника «Трудове виховання дітей дошкільного віку». І. Б. Баскіна (НДІП) дослідила особливості формування перших культурно-гігієнічних навичок у дітей раннього віку. Робота провадилася в аспекті попередньої підготовки дітей до трудового виховання. Були визначені вікові можливості до оволодіння відповідними навичками, показана послідовна закономірність їхнього розвитку, з'ясовані причини відставання, представлена ефективна методика їх формування.

Естетичне виховання представлене роботами, присвяченими експериментальному вивченню та розробці питань музично-естетичного виховання. Р. Г. Зінич (Київський педінститут) вивчила причини дефектів співів та методи їх усунення у дітей дошкільного віку (кандидатська дисертація). С. М. Шоломович (музичний керівник дитячого садка) виконала роботу «Формування у дітей 6—7 років уявлення про засоби музичної виразності як необхідний фактор цілісного сприймання музики» (кандидатська дисертація). Вона подала детальну характеристику рівня сприймання музики дошкільнятами, розробила чітку, ефективну методику формування цілісного сприймання музики.

В галузі сімейного виховання багато працювала Є. К. Сухенко (НДІП), передаючи до широких кіл населення ідеї прогресивної педагогіки про необхідність виховання дітей з раннього віку. Є. К. Сухенко — автор ряду брошур з питань сімейного виховання.

Короткий огляд розвитку дошкільної педагогіки на Україні за 50 років свідчить про ідейну спрямованість педагогічної думки, глибоке зацікавлення дослідників у правильному розв'язанні актуальних проблем виховання дітей, про тісну співдружність з працівниками дошкільних закладів, які втілюють у життя теоретичні досягнення і відкриття.

Дальший розвиток радянського суспільства ставить все нові й нові вимоги перед дошкільними педагогами, науковцями й практиками: постійно вдосконалювати форми й методи комуністичного виховання, віднаходити нові, ефективні шляхи здійснення скеровуючих настанов партії та уряду, зосередити спільні зусилля на активізації навчально-виховного процесу з метою формування всебічно розвиненої особистості дитини, виховання гідної зміни — покоління будівників комуністичного суспільства.